

Protest vsekakor ni osebno naziranje Žebota, ki je iz „Straže v viharju“ prilomastil z njim na oder narodne zgodovine, temveč kolektivni izraz na novo zamišljene slovenske katoliške družbe. Vsebina „kulturnega dokumenta“ je sama po sebi z reflektorji osvetljena razlaga, priča in merilo. Z njim je P. Z. akcijo ob „Veselem vinogradu“ slovesno potrdila in začela z novimi kulturnimi pripravami. Legije stoje pred Talijinim hramom. Nad vse zanimivo in poučno pa je dejstvo, da je pravkar obnovljena P. Z. pričela z napadi na slovensko narodno gledališče, kakršnih bi si sama nikoli in od nikogar ne želela. P. Z. stopa s tem protestom v novo, bojevito ero, v kateri bodo gospodovale kulturne ideje KA, stanovska razčlemba družbe, skratka smernice, ki jih je v svojem prividu „4000“ nakazal že Ivan Tavčar. *Zdravo narodno kulturo in nje oplemenitenje naj predstavljajo odslej avtorji: Weiser, Dietzen-schmidt, Beiten, Herwig, Ghéon, Becker, izmed domačih Štempihar in oskubljeni Ivan Cankar.*

Bojna napoved se je na občnem zboru P. Z. krepko razživljala. Profesor Janko Mlakar, planinec in oče Trebušnikovih prigodb, dr. Vilko Fajdiga, dr. Jože Pogačnik, urednik Mladike in „mejniki v slovenski liriki“, so predlog še dopolnili z zahtevo po jasni in odločni idejni kritiki. „Katoliški tisk, predvsem oni, ki je namenjen širšemu ljudstvu, mora način svoje dramske in literarne kritike v tem smislu reformirati.“ Ost je bila naperjena proti gledališki kritiki, ki jo piše v „Slovcu“ Francè Koblar in ki se je pregrešil s tem, da je pravilno ocenil Škvarkinovo „Tuje dete“, komedijo, kakršne ne premore vsa slovenska in tudi ne še marsikatera sodobna literatura. Kritika v „Slovcu“ je bila pošteno dejanje vesti in umetniškega okusa. Zategadelj so se vznemirili duhovi. Zanimivo je, da je zadela sekira kritika, ki se mu ima katoliški tisk zahvaliti za gledališko kritiko resničnih kulturnih razgledov in obenem tudi urednika, ki je skrbel, da je katoliško občestvo imelo v „Domu in svetu“ katoliško slovstvo na neki višini in ni zobalo le rezanice.

Predsednik P. Z. profesor dr. Lukman in odbornik profesor Tine Debeljak sta člana slovenskega Pen-kluba, ki budno čuva nad svobodo slovenske kulture. Vprašanje, kako bosta odbornika P. Z. na pomirljivih Penovih večerjih zagovarjala sprejeto resolucijo, vzbuja skomino.

Juš Kozak.

KULTURNA AVTARKIJA

Sekira! — — — Slovenska kulturna avtarkija je dosegla svoj višek. Že nekaj let jo opazujem, kako se razvija, se naravnost bolešno napihuje, oprta na vse mogoče negativne in konservativne sile v našem narodnem življenju. Prej ali slej se je moralo po naravnih zakonih razvoja zgoditi, da se je v svojem najglobljem jedru reakcionarna in konservativna razgalila do bedne nagote.

Avtarkija je pojav sodobnega življenja, odmev raznovrstnih kriz povojnega gospodarstva in duševnosti, ponekod odraz razbolelega malkontentstva zaradi političnih in gospodarskih prilik, drugje zopet reakcija na občečloveški internacionalizem; v svoji rasistični in fašistični fazi pa je bila vsekako pritirana do malika. V slovenskem življenju se je pričela želja po avtarkiji javljati zaradi nezdravih gospodarskih razmer, ko je bohotni kapital neusmiljeno izkoriščal teritorialne edinice in družbene razrede ter lišpal svoje početje z

nacionalističnimi frazami, od katerih ljudstvo ni mogla ne živeti ne umreti. Podpihovalo jo je tudi popolno nerazumevanje usode slovenskega naroda, ki se more v katerikoli konkretni politični tvorbi le v sestavu jugoslovanskega balkanskega političnega območja življenjsko uveljavljati. Svoje moči je črpala iz odpora proti unifikatoričnim ideologijam kulturnega jugoslovenstva, naslednika politično docela nezrelega ilirizma, ki oba nista razumevala, da je svoboden razvoj narodne kulture aksiom vsake življenjske rasti.

Vsi, ki smo se zavedali, da je nova politična in državna pripadnost Slovencev posledična tvorba meščanske revolucije, zajemajoče svoje ideje iz gospodarske in politične prebujenosti, vsi, ki sodimo, da je pravilno pojmovan nacionalizem v prvi vrsti socialno vprašanje in da je kulturna svestnost zavisna od svobodnega, sodobnemu razvoju ustrežajočega gospodarskega in političnega življenja delovnih, dejanske dobrine ustvarjajočih družbenih razredov, njena aktivnost pa izraz življenjske volje, smo videli v pojavljajoči se in poudarjeni težnji po kulturni avtarkiji, simptome reakcije in fašistične miselnosti.

Prebujena volja za najjačjo afirmacijo slovenske kulture je iz prirodne pravične obrambe kmalu prešla v težnjo po avtarkiji in se v tej smeri natančno po programu razvijala, dokler ni njena notranja podoba postala očita. Borba za slovenske kulturne aksiome se je prevrgla v malikovanje vsega, kar je „slovensko“ z določenimi svetovnonazorskimi razgledi, čeprav so bili branitelji, oznanjevalci „slovenstva“, najotožnejši reakcionarci. Z avtarkijo in slovensko samozaljubljenostjo se je razvijalo tudi sovraštvo, ki se je dotaknilo celó najbednejšega trpina med hrvatskimi in srbskimi težaki. Malikovalo se je vse, kar je nosilo označko „slovenski“, pa če je institucija s tem predznakom res delovala ali ne, kakor bi sicer morala v zatrdjevanju resnične življenjske volje. Oči so bile slepe za spoznanje, ali se pod poudarjenim Slovenstvom ne skriva najtemnejša konservativna zapreka življenja, slepa za občečloveško skupnost.

Kakor je bila obramba slovenske kulture razumljiva, posebno v času napadov na slovenske učne knjige in jezik, so vendarle maloštevilni slutili, da se za slovensko „kulturno“ gorečnostjo prikrivajo zopet mračne sile, ki jim je kultura le sredstvo za afirmacijo oblasti. Prikrita tendenca je vzplamtela ob priliki vprizoritve Škvarkinove komedije „Tuje dete“, o kateri piše celo uslužni poročevalec S. V. v „Mladiki“, da je „to naravnost vzor lahkotne ljudske burke odlične umetniške vrednosti, prava igra radi igre, polna smeha in satire, pravična starim in mladim, a vendar izrazito tendenčna v najlepšem pomenu besede“. Protest na občnem zboru P.Z. je bil „Tujemu detetu“ prva bojna napoved. Uvodni članki v „Slovincu“, št. 249a, 253a, so kulturno miselnost bojne napovedi še bolj pojasnili. Inkriminirani članki izpričujejo zaostalost duha, da bi se o njej v kulturni reviji ne spodobilo govoriti, če ne bi bili tipični za ozračje in nazore avtohtone slovenske miselnosti.

Reakcionarna miselnost se zateka k avtarkičnim in abstraktnim idealom, napredna vselej k občečloveškim in konkretnim.

Članki ostanejo merilo slovenske kulturne avtarkije, ki se je do svoje prave podobe razcvetela natanko 1935. leta. Citati iz teh člankov bodo pričali potomcem o miselni reakciji, ki je tudi t. d.-ejevi nazori o ljudski prosveti, njegovi meščanski pogledi na kmečko življenje, oboževanje ljudstva in zakoreninjenosti v zemlji, ne morejo izpremeniti in ji spletajo le nekakšno metafizično nebulozno glorio.

„Ne meni se (‘Tuje dete’) niti za cerkve po gorah, ki na prvi pogled ločijo slovenske pokrajine od vseh drugih, niti za križe ob križajočih se kolovozih, ki jih nikjer drugod po celem svetu ne najdeš, niti za pisane končnice panjev, na katerih so nerodne roke v trpežnih barvah ohranile spomin na svete Tri kralje, na svetega Ambroža in njegove muhice, na Lutra Martina in njegovo Katrico, na vražje ženske, ki jih je hudič obsedel in jih na Klek podil, ne spoštuje niti preproste obleke naših žena, ne avbe, ne peče, niti zaprašene svetnike po oltarjih, ki jih celo kapitalizma dolži, molek na steni mu je le še ostanek prejšnjega rodu.“

„Kdor se še ni po kolenih drsal okrog oltarja Matere božje na Brezjah, kdor še ni predremal noči na stopnicah sv. Kozmijanov na Krki, kdor se še ni družno s prleškimi želarji krepčal z nizkimi krpacimi pod zvoniki sv. Trojice, ki kakor Bog Oče, Bog Sin in Bog Sveti Duh varujejo Slovenske gorice, kdor se še ni ob misijonu kakor gad v precepu zvijal med satanom in Bogom in slednjič ali omotičen odtaval za lotrico (vlačugo, op. pis.) ali pa omahnil v spovednico in ob obhajilni mizi počil kakor otrok, ko pridejo mati domov, kdor nima oči za množice, ki napolnjujejo cerkve, ta naj o veri, o misticizmu, o religioznosti našega naroda sploh ne govori. Narod je kulturno svoboden, vezan le na resnico, kakor mi vsi.“

Patetični oris slovenske kulturne miselnosti bi ne bil popoln, če mu ne bi plamteči pisatelj prvega citata pritaknil kratko poglavje iz slovstvene zgodovine. „Le kdo ga je klical?“ (‘Tuje dete.’) „Ali ga je Levstik v svojem Napreju? . . .“ „Ali je Hlapca Jerneja potomec, poštenega občinskega reveža, ki ga na stara leta še po številkah niso marali?“ (In ga še danes ne, kljub tisočletni krščanski vzgoji in kulturi. Op. pis.) „Ali je dr. Krekovich načrtov uredničenje?“

Anonimni uvodniki pričajo, da spadamo Slovenci po miselnosti v avstrijsko alpsko območje. Ne gre zato, kdo izmed katoliških pisateljev jih je napisal. Predstavljajo sto in stoletno kroniko in so izraz kolektivne miselnosti. Napisani so dobremu in vernemu katoliškemu ljudstvu in svobodomiselnim tovarišem pisateljem, le-tem v opozorilo na njihovo zmoto, ko so se združno s katoliškimi pisatelji borili za slovenske aksiome, skromno kulturno svobodo in naivno verovali, da je bil in bo slovenski kaplan edini bojevnik za svobodo. Pisal jih je katoliški pisatelj, ko je „vedel, da se mu ni ničesar bati“ in si je spretno zatajil, da so malodane vso kulturo, s katero se danes sam ponaša, ustvarili možje, ki niso imeli katoliškega svetovnega nazora. Neizpremenljiva je oblast, pod katero so nekoč Prešernu pesmi v persih umirale, se Levstiku od pritiska um omračil, Jenko od lakote omagal, bil „brezdomovinski“ Cankar zasramovan, Simon Gregorčič bridko jokal, pravoverni Stele posvarjen bil, France Kralj krepak sunek dobil, vse to v imenu onih, ki so drsali . . .

Nemara je celó resnica, da je Levstik priklical „Tuje dete“, mogoče v imenu one svobodoumnosti, ki si je kulturno svobodo tako predstavljala, da se v narodnem gledališču poleg slabih, umetniško nedozorelih poskusov s katoliško propagando igrajo tudi odlične umetniške komedije drugega svetovnega nazora. Ali se je ta svobodoumnost sedaj vendarle izmodrila in se zavedela, da ni sprave med „taboroma“ in da se bo vse, kar se je doslej primerilo Škvarkinu, ponavljalo še zelo pogosto in tudi marsikateremu slovenskemu Ivanu Šenerojnemu.

Spominjam se značilnega dogodka iz osme šole. Ko sem se v mladostnih dvomih „kakor gad v precepu zvijal med satanom in bogom“ (med nevero in vero), me je katehet vpričo razreda postavil na oder in mi s povzdignjenim glasom zapretil: „V Njegovem imenu bom vzel sekiro in posekal . . .“ Ta sekira mi je ostala za vse žive dni v spominu in sem jo vselej zagledal pred sabo, kadar sem razmišljal o svobodi slovenskega naroda. Odločevala je tudi, ko sem izbiral pota za življenje. Ta sekira je orožje sproščene slovenske kulturne avtarkije, ki jo je doslej skrbno prikrivala, kadar je govorila o nesvobodi slovenskega naroda.

Juš Kozak.

I z z v a n o d g o v o r. V „Času“ (I./II. 1935/1936, str. 71, 72) vzklika urednik I. J. na koncu otožnega odgovora „Dejansko življenje in onostranska večna razodetja“: Daleč so zdrknili nekateri slovenski literati, da so se vdinjali v take „službe“. — K temu pripominjam, da je njegova „služba“ katoliškemu naukom in idejam prilično lahka in, kar je tudi otipljiva stvarnost, današnjim prilikam neprimerno *dobro plačana*, moja pa *brezplačna*.

Juš Kozak.

„TUJE DETE“

Motto: „Hahahaha!“ — Mephistopheles („Faust“).

Najpoprej pride v našo tesno in abderitsko Ljubljano veselo, šegavo in razposajeno „Tuje dete“, doživi ob premieri v Slovenskem narodnem gledališču (5. oktobra 1935) izredno prijazen sprejem in popoln uspeh; potlej izidejo po naših dnevnikih ocene, ki ga kar po vrsti obsipajo s hvalo, in med vsemi poročili doseže tako po svoji književni dognanosti kakor tudi po svoji pravični, človeški uvidevnosti in topli dostopnosti največje in nedeljeno priznanje ocena v katoliškem „Slovenecu“ (8. oktobra 1935). Pa nastopi dne 17. oktobra 1935 na občnem zboru „v zatiranju utrjene, v svobodi oživiljene“ („Slovenec“, 18. oktobra 1935) „Prosvetne zveze“ anonimno ime „akademika Žebota Cirila“ in ta naslov in to ime, ki sta nas poučila edinole o poklicu dejanske osebe, ki ji pripadata, izprožita „najodločnejši“ protest, ga predlagata občnemu zboru in v tem protestu se trdi, da ne gre za nič več in nič manj kakor za „pravo slovensko narodno kulturo“, ki jo je baje slovenska katoliška prosveta „dolgo vrsto decenijev in v najnevarnejših razmerah kot edina branila in jo ohranjala“. To monopolno „pravo slovensko narodno kulturo“ namreč naenkrat ograža „kulturni boljševizem“, ki se je bojda pritepel v slovensko narodno gledališče. Ker je stvar vsekako zelo resna, slovenska narodna kultura pa katoliški prosveti silno pri srcu, predlog kakopak sprejmejo „soglasno“, „navdušeno“ in kakor je že ob takih prilikah navada — in potem . . . nič. Podoba je že, kakor bi šlo le bolj za anonimno ime akademika Žebota Cirila, ki mu je spodletel njegov prvi klavrni poskus, da bi pridobil svoji brezimnosti v zgodovini slovenske kulture na kakršenkoli način vsaj malce herostratske slave in tiskalnega črnila. Zakaj fraza o „kulturnem boljševizmu“, s katero se pri nas zadnji čas z določene strani v tisku in javni besedi (tako n. pr. na nedavnem pobožnem taboru na Oljski gori) sistematično in denuncijantsko obmetuje vse in vsakogar, kar in kdor ne spada naravnost v stare, dandanašnji le prenovljene kalupe tradicionalnega slovenskega malo-meščanskega prepira liberalizem contra klerikalizem, ta pavšalna in zaplot-